

УДК 811.111'25:620.3

Болотнікова А.П., Цюман Д.С., Гнилосир А.А.
Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

ЛЕКСИЧНІ ТА ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ СТАТЕЙ НАФТОГАЗОВОЇ ГАЛУЗІ

Анотація. У статті проаналізовано лексичні та граматичні трансформації у процесі перекладу науково-технічних статей. Доведено, що термінологія нафтогазової промисловості є автономною і має відносно замкнену структуру, хоча зазнає подекуди впливів загальноповсякденної мови та термінології інших галузей. З'ясовано особливості використання різних видів мовних трансформацій у процесі перекладу термінів нафтогазової галузі. Окреслено причини застосування перекладацьких трансформацій. Описано основні типи перекладацьких лексичних та граматичних трансформацій.

Ключові слова: лексичні трансформації, граматичні трансформації, генералізація, калькування, конкретизація, транскодування, транскрибування, транслітерування.

Bolotnikova A.P., Tsiuman D.S., Hnylosyr A.A.
Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University

LEXICAL AND GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL ARTICLES IN THE OIL AND GAS INDUSTRY

Summary. Lexical and grammatical transformations have been analyzed in the process of translation of scientific and technical articles. It is proved that the terminology of the oil and gas industry is autonomous and possesses a relatively closed structure, although it sometimes undergoes influence of commonly used language and terminology pertaining to other branches. The peculiarities of using different types of language transformations in the process of translating terms in the oil and gas industry are revealed. The reasons for applying translation transformations are outlined. The main types of lexical and grammatical translation transformations are described.

Keywords: lexical transformations, grammatical transformations, generalization, loan translation, specification, transcoding, transcription, transliterating.

Постановка проблеми. В останні роки спостерігається посилений інтерес теоретиків перекладу до проблем галузевих терміносистем. Це пояснено зростаючим потоком наукової і технічної інформації, процесами інтеграції наук, автоматизацією інформаційних процесів та застосуванням автоматизованих словників. Створення такого зразка словників і банків даних неможливе без стандартизації і уніфікації термінологічної

лексики, вивчення лінгвістичних проблем термінології, з'ясування особливостей термінотворчості в конкретній галузі знань. Це зумовлює необхідність поглибленого вивчення методологічних аспектів перекладу термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливо зазначити, що вивчення галузевої термінології та особливості її перекладу є актуальним і перспективним напрямком сучасної лінгві-

тики. Цю проблему досліджували М. Вакуленко, М. Грінзбург, В. Карабан, Т. Кияк, Л. Латишев, Я. Рецкер та інші. Умовно можна виокремити кілька етапів у розвитку аналізованої термінології, що збігаються з етапами становлення науково-технічної термінології, оскільки досліджувана термінологія є її органічним складником. М. Вакуленко наголошує, що впродовж століть функціювала виробнича термінологія народних промислів, у якій було виокремлено термінологію нафтогазодобування [1, с. 63]. Переконаливо доводить А. Крижаніська, що практично жодна природна мова при творенні термінів не може обійтися своїми власними ресурсами, тому термінологія багатьох галузей знань послуговується лексичними та словотворчими засобами різних мов [8, с. 12]. Поділяємо думку Я. Рецкер, що специфіка трансформацій полягає в зміні формальних (лексичні або граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту за умови збереження сенсу [11, с. 29].

Мета статті полягає в з'ясуванні особливостей використання різних видів мовних трансформацій у процесі перекладу термінів нафтогазової галузі.

Виклад основного матеріалу. Формування та розвиток термінології нафтогазової промисловості тісно пов'язані з історією розвитку й становлення нафтогазової галузі та науки про неї. В англістиці та україністиці динамічний розвиток нових термінів у цій галузі припадає на кін. ХІХ ст.

Загальновідомо, що процес перекладу не є простою заміною одиниць однієї мови одиницями іншої. Одним із важливих способів перекладу є трансформації.

Перекладацькі трансформації – це міжмовні перетворення з метою досягнення перекладацької еквівалентності. Це навмисні відступи від структурного та семантичного паралелізму між мовою оригіналом і мовою перекладу на користь їх рівнозначності.

Перекладацькі лексичні трансформації – це різноманітні зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою еквівалентної репрезентації їх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик з урахуванням норм та лінгвокультурних традицій мови перекладу. Лексичні трансформації застосовуються тоді, коли словникові відповідники тієї чи іншої лексеми мови оригіналу не можуть бути використані у процесі перекладу через невідповідності з погляду значення й контексту. Лексичний елемент перекладають не окремо, в ізоляції від речення та тексту, а засобами контекстуального зв'язку та функційних характеристик. За цих умов досягають точності та еквівалентності перекладу. Тому важливим є вміння підібрати контекстуальні відповідники. Традиційно виокремлюють такі зразки лексичних трансформацій [9, с. 23].

Конкретизація – це лексична трансформація, унаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом (терміном) вузької семантики [2, с. 187], наприклад: *The predominant use of pipelines is in moving large volumes of crude petroleum, natural gas, and refined petroleum products from the source of supply to the refineries and eventually to the consumer.* –

Трубопровід – це система труб, насосних станцій та інших об'єктів, що використовують для транспортування рідин, газів, іноді твердих речовин. Англійське *move* конкретизовано до слова *transportation* та в українському перекладі *транспортування*. Цей спосіб перекладу застосовують переважно тоді, коли мають справу зі словами широкого, «розмитого» значення.

У процесі перекладу лексичних елементів перекладні відповідники можуть утворюватися за рахунок не тільки звуження значення, а і його розширення. **Генералізація** – вид лексичної перекладацької трансформації, унаслідок якої слово із вузьким значенням замінюють на лексему із ширшим значенням, подекуди гіпонімом [4, с. 102], наприклад: *When a pipeline is to be built between two points, a tentative route is selected on the basis of aerial mapping and a careful survey on the ground.* – *Коли трубопровід повинен бути побудований між двома точками, приблизний маршрут вибирається на основі аерофотозйомки та ретельного обстеження місця.*

Додавання слова – експліцитне вираження частини імпліцитного смислу оригіналу в тексті перекладу. Ця трансформація полягає у введенні в переклад лексичних елементів, що відсутні в оригіналі, з метою адекватної передачі змісту речення (оригіналу) та / або дотримання мовленнєвих і мовних норм мови перекладу [5, с. 115], наприклад: *At one point in the 1970s more than 120 miles (1930 km) of pipeline were being built, and another 49000 miles (79000 km) were planned.* – *У середині 1970 років було збудовано більше, ніж 1200 миль (1930 км) трубопроводу, а також заплановано спорудження ще 49000 км (79000 км).*

Вилучення слова – виправдане з погляду еквівалентності перекладу, передовсім норм мови перекладу, усунення в тексті перекладу тих плеонастичних або тавтологічних лексичних елементів, які за нормами мови перекладу є частинами імпліцитного смислу тексту, наприклад: *These linked the Baku gas fields to Moscow and the Siberian gas fields to the country's major industrial cities.* – *Це зв'язало газові родовища Баку, Сибіру та Москви з великими промисловими містами країни.* Ця трансформація не є частою у процесі перекладу науково-технічних текстів.

Заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови може супроводжуватися частковою або повною перебудовою структури речення. З погляду на різного роду лексичні та граматичні особливості мов оригіналу та перекладу, розбіжності в мовленнєвих нормах, перекладачеві важливо застосовувати трансформацію заміни частини мови, коли, наприклад, іменник замінюють прикметником, а прикметник – дієсловом, тощо [3, с. 97]. Така трансформація може застосовуватися до слів майже всіх частин мови, однак найчастіше іменника, дієслова, прикметника та прислівника. Наприклад: *Petroleum pipelines involve three major systems: gathering lines, which transport crude oil from the individual wells to a central location, such mainline pump station; trunk lines, which accomplish the long-distance transmission of crude oil to the refineries; and distribution lines, which carry refined products from supply sources such as refineries and seaports to areas of consumption.* –

Нафтопроводи включають в себе три основні системи: збірні лінії, які транспортують сиру нафту з окремих свердловин в центральне розташування; магістральні лінії, які забезпечують транспортування сирої нафти на далекі дистанції на нафтопереробні заводи; розподільні лінії, які забезпечують **перевезення** нафтопродуктів із джерел постачання, таких як нафтопереробні заводи та морські порти, у райони споживання. Тут дієслово було замінено на іменник.

За умови повної транспозиції, крім переходу слова, унаслідок перекладу, з однієї частини мови в іншу, відбуваються також лексико-семантичні та синтаксичні трансформації відповідних мовних одиниць. До неповної транспозиції належить перехід слова з однієї морфологічної категорії до іншої в межах тієї самої частини мови.

Описовий (роз'яснювальний) переклад – це спосіб перекладу або прийом підбору поняття, що є близьким за значенням. Здебільшого перекладачі використовують описовий метод, не вдаючись до калькування, яке часто порушує лексико-граматичну структуру, що суперечить нормам кожної мови й не відображає весь зміст поняття [6, с. 128]. Наприклад: *Natural-gas pipelines are composed of gathering lines, compressor stations (pump stations), and trunk lines, extending from natural-gas producing areas to the distributing systems of cities and towns.* – **Трубопроводи, що транспортують природний газ, складаються з ліній збору, компресорних станцій (насосних станцій) та магістральних ліній, що простягаються від районів видобутку природного газу до розподільчих систем міст і селищ.**

Транскодування – це такий спосіб перекладу, коли звукова та / або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу [10, с. 157], наприклад, *flotilla* – флотилія, *emitter* – емітер, *bulk tanker* – балктанкер, *perforator* – перфоратор тощо.

Розрізняють чотири види транскодування:

1) **транскрибування** – коли літерами мови перекладу передається звукова форма слова вихідної мови, наприклад, *peak* – пік, *resistor* – резистор, «*Big Inch*» – «Біг Інч», «*Little Big Inch*» – «Літл Біг Інч»;

2) **транслітерування** – спосіб транскодування, при якому слово вихідної мови передається по літерах, наприклад, *bunker* – бункер, *bulldozer* – бульдозер;

3) **змішане транскодування** – переважно застосування транскрибування з елементами транслітерування, наприклад, *overlock* – оверлок, *altimeter* – альтиметр, *offshore* – офшор;

4) **адаптивне транскодування** – коли форму слова у вихідній мові дещо адаптують до фонетичної та / або граматичної структури мови перекладу, наприклад, *middle* – мідель, *nipple* – ніпель, *occlusion* – оклюзія, *platform* – платформформа, *mile* – миля, *foot* – фут, *diameter* – діаметр.

У процесі транскодування літерами може передаватися форма цілком або її більша частина (т.зв. адаптивне транскодування). Іноді застосовують змішане транскодування, коли більша частина транскодованого слова відбиває його звучання в вихідній мові, але разом з тим передаються й деякі елементи його графічної форми.

Наприклад, це може спостерігатися при транскодуванні власних імен: *Texas* – *Техас*, а не *Тексес*.

Калькування (дослівний або буквальный переклад) – це прийом перекладу нових слів (термінів), коли відповідником простого чи (частіше) складного слова (терміна) вихідної мови в цільовій мові вибирають переважно перший за порядком відповідник у словнику [7, с. 291], наприклад: *gathering line* – лінія збору, *trunk line* – магістральна лінія, *gathering lines* – збірні лінії, *distribution line* – розподільна лінія, *floating zero* – плаваючий нуль, *distributing system* – розподільча система, *short ton* – коротка тонна, *metric ton* – метрична тонна. У цих прикладах українські відповідники англійських термінів утворено шляхом вибору першого словникового відповідника кожного з компонентів.

Калькування як прийом перекладу частіше застосовують під час перекладу складних слів (термінів). Його також можна застосовувати щодо одного з компонентів складного слова (терміна). Досить часто калькування є оптимальним у процесі перекладу тих складних термінів, що утворені за допомогою поширених загальнонародних слів [2, с. 124]: *target search* – пошук цілі, *self-loading* – самозавантаження.

Варто зазначити, що особливу увагу під час перекладу слід приділяти явищам або поняттям, наявним у культурі носіїв мови оригіналу, але відсутнім у культурі носіїв мови перекладу. Такі явища й поняття потребують особливих навичок та вмій перекладача.

Грамматичні перекладацькі трансформації – це способи перекладу, за якими граматична одиниця оригіналу змінюється одиницею мови перекладу з іншим граматичним значенням [9, с. 118]. Грамматична заміна як особливий спосіб перекладу передбачає не просто вживання в перекладі форм мови перекладу, а й відмову від використання форм аналогічних вихідним, заміну таких форм на інші.

Усі граматичні трансформації в процесі перекладу можна поділити на чотири види:

Перестановка – зміна розташування мовних елементів у тексті перекладу порівняно з текстом оригіналу. Елементами, що піддаються перестановці, є зазвичай слова, словосполучення, частини складного речення й самостійні речення в тексті [9, с. 126], наприклад: *A 520-mile (837-km) extension of the Interprovincial, running from Sarnia, Ontario, to Montreal, opened in 1976.* – Розширена на 520 миль (837 км) лінія Інтерпровіншл, що простягається від Сарнії, Онтаріо до Монреалю була відкрита в 1976 р.

Заміна – найбільш поширений вид перекладацької трансформації. У процесі перекладу заміні можуть піддаватися: а) форми слова; б) частини мови [2, с. 64], наприклад: *In the 1970s, Britain built a network of crude oil and gas pipelines, both onshore and offshore, to handle North Sea minerals.* – У 1970-х роках Британія побудувала мережу нафто- та газопроводів як на суші, так і на морі, для **обробки** корисних копалин Північного моря. Відбулася заміна англійського дієслова *to handle* іменником *обробка*.

Додавання – тип перекладацької трансформації, який ґрунтується на відновленні у процесі перекладу опущених в оригіналі «доречних слів» [2, с. 188], наприклад: *Pipelines have become a major industry in many countries throughout*

the world, especially in those with large petroleum reserves or those having high degrees of technology. – Трубопроводи стали провідною галуззю в багатьох країнах світу, особливо в тих, які мають великі запаси нафти або високий рівень розвитку технологій. Уживання слова розвиток передбачено контекстом.

Опущення – уникання тих чи інших «надлишкових» слів у процесі перекладу [9, с. 121]. Як демонструє аналіз емпіричного матеріалу дослідження, цей спосіб є маловживаним у процесі перекладу науково-технічних текстів.

Висновки та пропозиції. Варто зазначити, що майже в кожному проаналізованому речен-

ні використано певну лексичну чи граматичну трансформацію, що зумовлено особливістю мов оригіналу та перекладу. Основне завдання перекладача – досягти семантичної еквівалентності між текстом-оригіналом і текстом-перекладом. Для цього потрібні різноманітні перекладацькі трансформації. У процесі перекладу найбільш часто використовують такі види граматичних трансформацій: перестановка та заміна, особливо форм слів, членів речення та типів синтаксичного зв'язку, додавання членів речення. З-поміж лексичних трансформацій найчастіше зустрічаються конкретизація, транскодування та калькування.

Список літератури:

1. Вакуленко М.О. Сучасні проблеми термінології та української наукової термінографії. Київ : ВПЦ «Київський ун-т», 2009. 63 с.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
3. Кияк Т.Р. Функції та переклад термінів у фахових текстах. *Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка.* 2007. № 32. С. 108.
4. Коваленко А.Я. Загальний курс науково-технічного перекладу. Київ : ІНКІС, 2001. 290 с.
5. Комиссаров В.Н. Теория перевода. Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
6. Корунець І.В. Вступ до перекладознавства. Вінниця : Нова книга, 2008. 512 с.
7. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Київ : Нова Книга, 2000. 448 с.
8. Крижанівська А.В. Проблеми упорядкування термінолексики на сучасному етапі. *Мовознавство.* 1984. № 1. С. 12–19.
9. Латишев Л.К. Міжмовні трансформ. як засіб досягнення переклад. еквівалентності. *Семантико-синтаксичні проблеми теорії мови і перекладу.* Москва, 1986. 107 с.
10. Латышев Л.К. Технология перевода. Москва : Академия, 2001. 320 с.
11. Рецкер. Я.И. Теория перевода и переводческая практика: очерки лингв. теории пер. Москва : «Международ. отношения», 1974. 216 с.